

TRIPTICUL ARHANGHELUL MIHAIL ȘI APOSTOLII PETRU ȘI PAVEL –
O OPERĂ DE ARTĂ DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

In the present article the author points out the value of a work of art from the first half of the 19th century – the triptych *Archangel Michael and the Saint Apostles Peter and Pavel*.

The origin of this icon is not identified. We think that the triptych was painted by a professional – the icon painter might have had a thorough training in Russia or Ukraine.

The technique of execution is of oil on wood. As a result of a thorough analysis we can remark that the icon painter managed to create a work of real artistic value. The triptych conveys a special atmosphere due to the permeability of the icon painter to the influence of Italian Renaissance and European Baroque.

The icon makes a great impression by its composition, well-proportioned treatment of the figures, the vertuality of the drawing, the colour scheme, the image plastic.

Obiectul prezentei comunicări îl formează tripticul *Arhanghelul Mihail și Sfinții Apostoli Petru și Pavel*. Lucrarea a fost finalizată la 1849, deoarece acest an este indicat în ferecătura tripticului nostru. Însă, este foarte probabil ca pictura să fie realizată în primele decenii ale secolului al XIX-lea sau poate la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Tripticul a fost dăruit lui Alexandru Rusu prin anii 1957 – 1958, pe atunci staroste la Eparhia Moldovei (Chișinău), de către preotul Gheorghe, cunoscut ca Gheorghe Tâgărianu, deoarece era originar din Țâgâra (Ungheni). Actualmente tripticul face parte din colecția particulară. Proveniența acestei icoane nu este identificată. Considerăm că tripticul este de factură profesionistă (pictorul-iconar ar fi putut avea o pregătire temeinică în Rusia ori Ucraina). Tehnica de executare este ulei pe lemn. Suportul îl constituie lemnul de tei (?). Voleul central al tripticului este alcătuit din două scânduri unite pe orizontală la nivelul între registrele doi și trei (de o a treia, îngustă de 2,7 cm) prin chingi de îmbinare. Aripa dreaptă este, la fel, compusă din două scânduri, însă acestea sunt unite prin chingi pe verticală. Numai pentru aripa stângă s-a utilizat o singură bucată de lemn. Panoul central are înălțimea de 51,5 cm, lățimea de 33 cm și grosimea de 3,1 cm pentru registrele unu și doi și 2,7 cm – pentru registrul trei; înălțimea aripilor este de 51,5 cm, lățimea – de 18,8 cm; grosimea aripii din dreapta este de 0,8 cm, iar a celei din stângă – de 1,1 cm (pentru grosimile aripilor voleului sunt indicate mărimile medii, deoarece acestea sunt diferite la mijlocul și la marginea aripii).

Suportul voleului este acoperit cu un strat subțire de grund. Panoul central al tripticului și aripile acestuia sunt pictate pe o singură parte. Spatele tripticului a fost acoperit cu o preparație de vopsea de un verde-întunecat (presupunem pe la mijlocul secolului al XX-lea).

Privită în ansamblul ei, ca concept și viziune, lucrarea este adecvată canonului iconografic conferit de biserica ortodoxă.

Prin intermediul penelului autorul ne istorisește pe panoul central episodul, cu un conținut adânc dogmatic, dar și purtător al unor simboluri majore în concepția ortodoxiei, și anume, lupta Arhanghelului Mihail cu diavolul.

Mihail, numele cărui înseamnă în ebraică „Cine este El?”, apare în cartea lui Daniel ca „una dintre căpeteniile cele mai de seamă ale oștilor îngerești, păzitor și protector al poporului lui Israel” (Daniel 10:13 și pag. urm. și 12:1). În Apocalipsă Mihail este principalul luptător al oștilor îngerești împotriva diavolului (sau al balaurului) care a fost aruncat pe pământ. Astfel, Arhanghelul Mihail ni se prezintă în funcția de arhistrateg, conducător al oștilor cerești împotriva puterilor infernului. Funcția revelatoare, după cum susține marele angelolog Pseudo-Dionisie Areopagitul, aparține anume celui de-al treilea cor, arhanghelilor (și îngerilor); care prin exemplul propriei sale întocmiri dirijează ierarhiile umane, astfel încât să se poată produce într-un mod ordonat înălțarea spirituală către Dumnezeu (1).

Pe lângă aceasta, Arhanghelul Mihail mai are și funcții didactice: îi învață pe oameni (Adam) să cultive pământul; să-l cunoască pe Dumnezeu (Avraam), fiind și învățătorul lui Moise cărui i-a înmănat pe muntele Sinai – Tablele Legii.

În linii mari, în artă Arhanghelul Mihail este reprezentat în două moduri: a) mai frecvent, nimicind balaurul (diavolul), iar drept armă îi servește sabia de foc – așa cum îl vedem în cazul tripticului nostru; și b) îndeosebi în arta medievală – cântărind sufletele, fie ca parte a Judecării de Apoi, fie de sine stătătoare.

Pe aripa stângă a tripticului este reprezentat Sfântul Petru, care după Noul Testament este considerat conducătorul Apostolilor. El se numea Simon și era născut la Bethsaida, în apropiere de Marea Galileii. Când fratele lui, Andrei, i l-a prezentat lui Hristos, Domnul l-a numit Chifa (Petru) – ceea ce înseamnă piatră. Înțelesul numelui Petru a fost ulterior explicat de Hristos atunci când, ca răspuns la faimoasa confesiune de credință a lui Petru, recunoscută de Hristos ca rezultatul unei revelații făcută de Tatăl, Iisus i-a răspuns lui Petru, că el va fi piatra pe care se va construi Biserica și că „porțile iadului” nu vor izbândi niciodată împotriva acesteia și că Petru va avea puterea de a „lega și a dezlega” (ca și ceilalți Apostoli), iar lui personal i se vor da „cheile împărăției cerurilor”. Pe lista Apostolilor, Petru este întotdeauna pe locul întâi; el a fost unul dintre cei trei Apostoli care au avut prilejul să fie martori ai Schimbării la Față; a fost primul Apostol care a înfăptuit cel dintâi miracol, devenind cel mai notabil făcător de minuni. Prezența lui Petru la Roma este explicit afirmată de mulți martori timpurii, ca, de exemplu, Clement din Roma, Ignațiu din Antiohia ș.a., care indică explicit în pasajele lor, că el, Petru, a fost întemeietorul Episcopiei de la Roma, că a instituit succesiunea episcopală și că a suferit martirul. (Tradiția afirmă că el a suferit sub domnia lui Nero și că a fost crucificat cu capul în jos). Excavările recente întreprinse la Vatican nu dovedesc în mod concludent că moaștele lui Petru se

află sub Catedrala Sfântul Petru, deși este posibil ca mormântul său să fie autentic. Petru a fost invocat ca sfânt universal, ca portar al cerului, ca sfânt ocrotitor al Bisericii și al papalității, ca unul care a fost pe cât de puternic, pe atât de accesibil (2).

Imaginile Sfântului Petru sunt nenumărate, dar portretistica sa (posibil în tradiția timpurie) rămâne constantă, aceea a unui bărbat cu o față „colțuroasă”, un cap chel sau cu tunsură și o barbă scurtă și crețată. Principalul său atribut îl constituie o legătură de chei, uneori, cu o corabie sau cu un pește (de meserie Petru era pescar), ori cu un cocoș (în amintirea lepădării lui de Domnul). Uneori este îmbrăcat într-o togă, alteori ca papă sau episcop. (Ciclurile vieții sale urmăresc în parte întâmplările din viața lui menționate în Evangheliile și în Faptele Apostolilor – în acest context, frescele lui Masaccio din biserica Carmina din Florența sunt vrednice de reținut) (3).

Aripa dreaptă a tripticului ni se prezintă cu imaginea Sfântului Pavel – Apostol al păgânilor, evreu, născut la Tarsus și crescut de Gamaliel ca fariseu. Inițial Pavel a fost un persecutor al creștinilor, dar a avut o viziune a lui Hristos, care avea să fie decisivă pentru hotărârea cursului ulterior al vieții sale. Fondul acestei experiențe i-a creat convingerea că Iisus era, într-un fel anume, identic cu Biserica creștină și că el, Pavel, trebuia să aducă în rândurile păgânilor credința creștină. După ce a fost botezat, s-a retras în Arabia, pentru aproape trei ani de rugăciune și singurătate și apoi s-a întors la Damasc unde, din cauza ostilității dușmanilor evrei evadează noaptea și merge la Ierusalim. Și aici fiind primit cu rezerve, pleacă în Antiohia, apoi în Cipru, Asia Mică și în estul Greciei, ajuns la Efes, scrie Epistola I către corinteni, apoi – în Macedonia și Ahaia, unde a scris Epistola către romani, înainte de a se întoarce la Ierusalim. Aici a fost bătut de mulțime pentru propovăduirile împotriva Legii iudaice, însă Pavel a invocat privilegiile de care se bucura în calitate de cetățean roman. În cele din urmă viața i-a fost amenințată de extremiștii religioși. În călătoria spre Roma, corabia a eșuat în Malta. Ajuns aici, a fost arestat. Conform tradiției, el a fost martirizat la Roma în timpul persecuției lui Nero, fiind decapitat (deoarece era cetățean roman) și înmormântat pe locul unde se află acum bazilica San Paolo-fuori-la mura (Sfântul Pavel-din-afara-zidurilor). Convingerea că Petru și Pavel au murit în aceeași zi a făcut ca ei mai frecvent să fie vizualizați împreună (de altfel, se bucură și de aceeași zi de sărbătorire) (4).

Pavel era nu doar un neobosit misionar, ci și un cugetător remarcabil, pătruns de Taina lui Hristos, iar Epistolele sale au dus la dezvoltarea teologiei creștine, constituind una dintre principalele sale temelii. Ideile-cheie o includ pe cea a Mântuirii prin credința în Hristos care a abrogat Vechea Lege și a început Era Spiritului și Iisus nu este doar Mesia, ci și eternul Fiu al lui Dumnezeu.

Apocrifele Fapte ale lui Pavel spun că Apostolul era mic de statură, chel, cu nasul lung și sprâncenele îmbinate, cu o față prelungă și o bărbă mare, cu un cap chel și cu ochi adânci în orbite. Atributele lui obișnuite sunt o sabie și o carte (Evanghelia închisă). Deși n-a fost la fel de popular ca Petru, Pavel apare frecvent în reprezentările artistice împreună cu acesta sau printre cei doisprezece Apostoli (5).

Revenind la panoul central al tripticului nostru, ar fi de remarcat că imaginea Arhanghelului Mihail apare în arta creștină foarte devreme, de exemplu, imaginile semnalate în arta bizantină la Ravena (secolul al VI-lea). În secolul al VII-lea, la biserica Panaghia Angheloktisa din insula Cipru, în mozaicurile absidei, avem o imagine convingător realizată, ce probează existența unei tradiții iconografice bine conturate.

În arta Țărilor Române imaginea Arhanghelului în calitate de arhistrateg al armatei cerești apare de asemenea într-o perioadă relativ timpurie. De exemplu, în pictura exterioară din Moldova medievală imaginea Arhanghelului Mihail figurează la Moldovița (secolul al XVI-lea). Însă, adevărate capodopere pot fi considerate imaginile arhistrategului de la mănăstirea Humor (nr.inv.249) și de la Schitul Topolnița, jud.Mehedinți (actualmente la Muzeul Național de Arte al României, nr.inv.1245/15958) (6).

Analizând icoanele cu imaginea Arhanghelului Mihail de la Muzeul Național de Arte Plastice și de la Muzeul Național de Istorie (Chișinău), încercăm să propunem următoarea tipologie (căreia i se pot aduce anume completări), reieșind din subiectul iconografic:

- *Arhanghelul Mihail călcând diavolul în picioare*. Redacția iconografică a acestei imagini este o redacție prescurtată a tipicului *Căderea îngerilor*. O icoană cu acest tipic iconografic se află la Muzeul Național de Arte al României, nr.inv.209/11552, textul biblic la care se referă această iconografie poate fi găsit în Apocalipsa lui Ioan Teologul (XII, 7): „Și s-a făcut război în cer: Mihail și îngerii lui au pornit război cu balaurul”. De acest tip țin exemplele: 1) icoana cu aceeași denumire de la Muzeul Național de Arte Plastice, începutul secolului al XVII-lea, școala de pictură moldovenească, temperă pe lemn, nr.inv.1512/17926 și provine din biserica cu hramul Sfinților Voievozi din satul Camenca (Bălți), și 2) icoana *Arhanghelului Mihail* de la Muzeul Național de Istorie, secolul al XIX-lea, școala de picturi rusă, temperă pe lemn, nr.inv.23384/86, proveniență neidentificată;

- *Arhanghelul Mihail cu sabia în mână*, vezi icoana *Arhanghelul Mihail* de la Muzeul Național de Arte Plastice, secolul al XVIII-lea, școala de pictură moldovenească, temperă pe lemn, nr.inv.1418/6279, provine, la fel, din biserica cu hramul Sfinților Voievozi din satul Camenca (Bălți);

- *Arhanghelul Mihail cu sabia și cu sfera puterii*. Apariția „globului puterii”, sau în alte variante a „discosului cu monograma lui Hristos” este cunoscută în arta Moldovei medievale din

secolul al XV-lea. Găsim acest atribut în binecunoscuta icoană Arhanghelii Mihail și Gavriil de la mănăstirea Râșca (actualmente la muzeul mănăstirii Văratec). Până în secolul al XVIII-lea, locul globului era ocupat mai des de teaca spadei. De acest tip țin icoanele: 1) *Arhanghelul Mihail* de la Muzeul Național de Arte Plastice, secolul al XVIII-lea, școala de pictură moldovenească, temperă pe lemn, nr.inv.1421/17884 și provine din biserica Sfântul Mihail din satul Nimoreni (Chișinău); 2) *Arhanghelul Mihail*, zugrav Ioan Iavorschi, 1827, Muzeul Național de Arte Plastice, școala de pictură moldovenească, temperă pe lemn, nr.inv.1655/18845 și provine din biserica Sfântul Nicolae din satul Ivancea (Orhei);

- *Soborul îngerilor*. Iconografia episodului *Soborul îngerilor* descinde din scena *Soborul Maicii Domnului*, preluată în arta rusă veche a secolului al XIV-lea din arealul bizantin (secolele XI-XII), având tangențe și cu iconografia subiectului *Soborul Apostolilor*, întâlnită frecvent în spațiul românesc din secolul al XVIII-lea. De acest tip ține icoana cu aceeași denumire, zugrav Gherasim, sfârșitul secolului al XVIII-lea, Muzeul Național de Arte Plastice, școala de pictură moldovenească, temperă pe lemn, nr.inv.2363/21507, provine din biserica Sfinților Voievozi din satul Ghermănești (Orhei), unde Arhanghelul Mihail, care ține în mâna dreaptă sabia de foc și în cea stângă – sfera puterii, este flancat de doi îngeri, iar celelalte figuri sunt redată fragmentar;

- *Minunile Arhanghelului Mihail*. De exemplu: 1) icoana *Arhanghelul Mihail și Iosua Navi*, a cărui subiect iconografic ține de una din minunile arhistrategului. În Erminia lui Dionisie din Furna, la compartimentul minunilor sfinților este pomenit Arhanghelul Mihail care, înfățișându-se lui Iosua Navi, îi poruncește să-și desfacă înălțările. Redacțiile iconografice ale acestui subiect sunt însă cu mult mai vechi decât pomenita Erminie care, conform ultimelor cercetări, ține de anii '40 ai secolului al XVIII-lea. În pictura monumentală imaginea *Arătarea Arhanghelului Mihail lui Iosua Navi* este prezentă încă din secolul al XI-lea (1096), în biserica Arhanghelului din Iprari (Georgia). Icoana susnumită a fost realizată la 1822 (?), școala de pictură moldovenească, temperă pe lemn, provine din satul Tabani (Edineț), actualmente este la Muzeul Național de Arte Plastice, nr.inv.1577/18280; și 2) icoana *Distrugerea Sodomei și Gomorei* în compoziția căreia este reprezentată figura Arhanghelului Mihail coborând din nori, cu o sulită lungă, incendiind fundamentele a două clădiri înclinate, care simbolizează cele două orașe cuprinse în păcat – Sodoma și Gomora. Subiectul este extras din Testamentul Vechi. Orașele susnumite, în care se încuibase viciul și care ulterior au devenit sinonime ale păcatelor nemărginite, au fost pedepsite de mâna Dumnezeiască. Subiectul este specific ca viziune și tratare picturală pentru cazul icoanelor populare. Icoana la care ne referim ține de secolul al XIX-lea, școala de pictură moldovenească, temperă pe lemn, Muzeul Național de Arte Plastice, nr.inv.1634/18824 și provine din biserica din satul Nimoreni (Chișinău);

- *Arhanghelul Mihail al Apocalipsei*, vezi icoana cu aceeași denumire, secolul al XIX-lea, școala de pictură rusă, temperă pe lemn, Muzeul Național de Istorie, nr.inv.72/23384, proveniență neidentificată. În acest caz, Arhanghelul Mihail cu mâinile întinse lateral, ținând în dreapta sulița, iar în stânga – o carte închisă, ni se prezintă pe un cal înaripat. În mitologia creștină Arhanghelul Mihail mai este și mediator între oameni și Dumnezeu și împreună cu Gavriil, stă în fața Tronului, îndeplinind funcția îngerului scrib, care înscrie în carte numele celor dreپți. Lui i se atribuie și funcția de protector al cuvintelor magice cu ajutorul cărora au fost create cerurile și pământul. În această icoană sunt reflectate anume aceste aspecte, cele militare fiind eludate. După cum susțin autorii C.Ciobanu și T.Stăvilă în monografia *Icoane vechi din colecții basarabene*, din datele care dispunem în arta românească subiectul iconografic dat figurează doar în Apostolul de la Viena (1610) (7).

În articolul de față nu vom insista asupra imaginii Arhanghelului Mihail din diverse scene (secundare).

Revenind la panoul central al Tripticului nostru, remarcăm că această icoană ține de tipul *Arhanghelul Mihail călcând diavolul în picioare*, redacția prescurtată a tipicului iconografic – *Căderea îngerilor*. Și dacă o comparăm (scena principală) cu icoanele numite în tipologia de mai sus, putem remarca unele particularități distincte. Avem în față opera unui artist, care pe lângă realizarea imaginilor Sfinților Apostoli Petru și Pavel (spre regret imaginile fețelor Apostolilor, iar pentru cazul Apostolului Pavel – imaginile mâinii stângi și a picioarelor, au fost distruse), a luat ca premisă structura compozițională pentru scena cu Arhanghelul Mihail, ce poate fi apropiată de modelul Renașterii italiene. În acest context, amintim de *Davidul* lui Donatello. Astfel, corpul arhistrategului, care se sprijină mai mult pe piciorul drept, formează axul central (în această verticală se încadrează și imaginea Sfântului Duh din registrul de sus), aripa dreaptă, mâna dreaptă în continuare cu piciorul stâng formează X-ul împreună cu aripa stângă. Sub picioarele Arhanghelului Mihail, pe orizontală, autorul ne prezintă imaginea diavolului – o făptură antropomorfă cu coarne și cu gheare. Ținem să menționăm, că diavolul tot este înzestrat cu aripi și acestea formează aproape un triunghi dreptunghic, deoarece aripa stângă puțin este ridicată de la figura diavolului situată pe orizontală, pe când aripa dreaptă este orientată pe verticală la spatele piciorului drept al arhistrategului Mihail.

Razele emanate de Sfântul Duh vin în contrapunere cu liniile flăcărilor, creând o dinamică, grație cercului pe care îl alcătuiesc. Semantic primele vin să binecuvânteze acțiunea arhistrategului (ca și însuși Sfântul Duh).

Astfel, în compoziție persistă: verticala (Axi Mundi), punctul, cercul, cercurile concentrice, pătratul, crucea latină, crucea în formă de T (tau), Oul primordial, triunghiul, X-ul,

diagonala dinspre stânga spre dreapta, unu, doi, trei – toate aceste însemne sunt purtătoare ale unei încărcături semantice de ordin mitic și religios.

Reieșind din cele menționate mai sus, putem numi următoarele particularități:

- poziția corpului arhistrategului;
- desfacerea aripilor (am putea face o trimitere la icoana *Arhanghelul Mihail în Apocalipsă*, Muzeul Național de Istorie, nr.inv.72/23384, însă în acest caz Arhanghelul este situat pe un cal înaripat, adică este redat în mișcare);
- direcția privirii Arhanghelului, care aproape este o continuare a mâinii stângi, iar pleoapele ce închid mai mult de jumătate ochii nu permit comunicarea directă cu spectatorul (vezi *Davidul* lui Donatello), în cazul acesta putem vorbi de un cerc în sine.

Figurile Apostolilor Petru și Pavel situate respectiv pe aripile din stânga și din dreapta a tripticului nostru, îndrăznim să le vedem ca „în oglindă”, cu excepția pozițiilor mâinilor. Astfel, Apostolul Petru pășește cu piciorul drept înainte, iar capul lui este ușor înclinat spre stânga, pe când Apostolul Pavel pășește cu piciorul stâng înainte, iar capul lui este ușor înclinat spre dreapta. Mâna dreaptă a lui Petru este îndoită de la cot și îndreptată în sus cu degetul indicator arătând spre cer, iar mâna dreaptă a lui Pavel ce ține sabia, este orientată în jos spre pământ (gesturi întâlnite la Leonardo da Vinci în *Sfântul Ioan Botezătorul* și la Raffaello Sanzio în *Școala de la Atena*).

În continuare ne vom referi la atribute, portrete, vestimentație și la paleta cromatică.

Despre sabia de foc din mâna dreaptă a Arhanghelului Mihail deja am amintit, ținem să completăm că în stânga vedem un lanț, care credem că i-a servit pentru imobilizarea diavolului. Apostolul Petru ține în mâna stângă legătura de chei (o cheie atârână pe verticală în jos) de la Împărăția Cerului, iar la Apostolul Pavel, pe lângă sabia din mâna dreaptă, mai vedem în stânga Evanghelia închisă. Astfel, toate atributele obligatorii autorul-iconar le-a reprezentat în tripticul dat.

Credem că portretele Apostolilor corespundeau descrierilor făcute la începutul prezentei comunicări, spre regret, aceste fragmente nu le mai putem vedea.

Dacă Apostolii Petru și Pavel sunt la o vârstă mai înaintată, Arhanghelul Mihail ni se prezintă tânăr (de până într-al cincilea șapte), puternic, un adevărat luptător, ținând capul puțin înclinat spre dreapta, cu părul scurt, cârlionțat, fața rotundă, fruntea lată, ochii mari, sprâncenele bogate, nasul mic, iar buzele nu le putem numi subțiri. Autorul a reușit să-l înzestreze pe arhistrateg cu un zâmbet, care abia poate fi perceput. Îmbrăcat în zale de legionar roman de culoare gri-verzui cu nuanțe de argintiu și cu un cant de galben-auriu, poartă o panglică (panglica victoriei) de un albastru-gri trasă peste umărul drept și legată de șoldul stâng. Pelerina, care bate în mișcarea flăcărilor și acoperă o porțiune a mâinii stângi (aceasta compozițional formează o

elipsă), este redată printr-un roșu-vermilion ce amintește de roșu de Masaccio ca și limbile focului și tăișul săbiei. Aripile Arhanghelului Mihail sunt reprezentate printr-un brun întunecat cu nuanțe de gri. Ținem să menționăm că jambierele de la cnemidele arhistrategului sunt realizate într-un galben-auriu (cu șireturi întunecate și cu butonașe albastre-gri ca și panglica de pe umărul drept) și sunt identice cu respectivele dintr-un șir de icoane: vezi icoana *Apostolii Luca și Iacov*, zugrav Gherasim, secolul al XVIII-lea, Muzeul Național de Arte Plastice, nr.inv.2306/21504; icoana *Soborul Îngerilor*, Muzeul Național de Arte Plastice, nr.inv.2363/21507; icoana *Învierea lui Hristos cu imaginile a patru sfinți*, 1828, școala de pictură grecească, Muzeul Național de Arte Plastice, nr.inv.1522/17912 etc.

Deasupra capului Arhanghelului Mihail este situat nimbul în formă de elipsă (o asemenea formă era mai des utilizată în arta Bisericii catolice și în subiectele religioase ale pictorilor din Renașterea italiană, cum ar fi: Filippo Lippi, Andrea Verocchio, Botticelli, Piero della Francesca, Mantegna etc.). Pentru cazul școlii de pictură moldovenească un astfel de nimb întâlnim în icoana *Închinarea păstorilor*, 1830, Muzeul Național de Arte Plastice, nr.inv.1510/17907.

În registrul de jos, la picioarele Arhanghelului Mihail, diavolul este călcat cu piciorul stâng, dreptul se sprijină pe o piatră-punct fix (vezi poziția lui David de Donatello, călcând capul lui Goliat). Figura diavolului ni se prezintă de un brun întunecat (aceeași nuanță pentru mâini, spate, față, aripi), ca și bucățile de piatră din prim plan. Are fața corespunzătoare unei grimase după strivire: ochii închiși, sprâncenele arcuite în sus deasupra nasului cărn, limba puțin ieșită, percica scurtă și întunecată ca coarnele și ghearele mâinilor.

În registrul de sus al panoului central este situat Sfântul Duh – redat prin imaginea porumbelului, căruia i s-au atribuit și careva trăsături ale vulturului (spre deosebire de imaginea porumbelului de pe ferecătura de argint, despre care urmează să vorbim mai jos): forma capului și cea a ciocului, mărimea și puterea aripilor și a cozii. Această pasăre este redată printr-un alb-gri mat, iar ciocul este de o nuanță mai deschisă decât cea a flăcărilor din primul registru.

Fundalul icoanei conține nuanțe derivate din tonalitatea ocru-cafenie, cu excepția registrului de sus, unde pentru zona de sub imaginea Sfântul Duh este pictat un fond ocru-cafeniu cu nuanțe de roșu, iar pentru zona deasupra porumbelului – un fond de ocru-cafeniu mai deschis cu nuanțe de gri-albăstrui.

Pe voleul din stânga ni se prezintă Apostolul Petru îmbrăcat în chiton brun-întunecat cu nuanțe de gri-albăstrui, peste care este aruncat himationul maro cu nuanțe de galben-muștar. Mâneca largă îi dezgolește brațul (care indică la cer) aproape până la cot. Culoarea mâinilor și a picioarelor este de un brun-marou deschis. Chiele sunt redată printr-un verde-întunecat cu nuanțe de gri și cu un luciu metalic. În jurul capului vedem raze subțiri de un galben-auriu ce pornesc în toate direcțiile.

Presupunem că fundalul, ce se prezintă pe registre (în treceri), de jos în sus în nuanțe de brun-marou întunecat, verde cu nuanțe de galben, alb-mat cu nuanțe de marou deschis, vernil cu nuanțe de roșu-brun deschis, verde cu nuanțe de gri-albăstrui deschis, verde-brun deschis cu nuanțe de roșu, redă un interior de curte.

Pe voleul din dreapta este reprezentat Apostolul Pavel îmbrăcat în chiton verde-întunecat cu nuanțe de gri, strâns la brâu cu o fâșie de aceeași nuanță, iar himationul de un brun-cărămiziu cu nuanțe de roșu-întunecat îi cade de pe umărul stâng mai larg decât la Apostolul Petru.

Fundalul, presupunem că prefigurează un peisaj montan, și dacă urmărim de jos în sus, vedem: un arbust brun-întunecat, o pantă formată din două benzi, una de un cafeniu-deschis cu nuanțe de alb-mat și cealaltă de un verde-întunecat cu nuanțe de albăstrui, urmează un brun ceva mai întunecat ce trece în verde-gri, iar în registrul de sus – norii gri cu nuanțe de alb-mat și o bucată de munte de un marou-cafeniu de diferite tonalități.

Cartea închisă din mâna stângă și sabia din cea dreaptă sunt puțin mai întunecate decât cheile Sfântului Petru. Aceleași raze subțiri formează nimbul în jurul capului pentru cazul Sfântului Pavel.

Desigur, gama cromatică a tripticului nostru este destul de sumbră, însă ținem să remarcăm că această icoană este realizată în culori de ulei, tehnică ce are proprietatea de a se întuneca pe parcursul anilor (a peste 150 de ani!).

Din cele menționate mai sus, vedem că Tripticul nostru propune o tratare compozițională și coloristică deosebită.

Ar mai fi de remarcat câteva particularități ce țin de acest capitol:

- liniile verticale, orizontale și diagonale formează compoziția geometrică a tripticului dat;
- dinamica poziției figurii centrale a Arhanghelului Mihail este echilibrată de câte un personaj static reprezentat în stânga și dreapta scenei principale;
- elementele de clarobscur prezente în tratarea feței la Arhanghelul Mihail, a mâinilor și a picioarelor (îndeosebi la Arhanghelul Mihail) a imaginii Sfântului Duh, dovedesc atât o pregătire temeinică a autorului-zugrav, cât și influența artei academice asupra picturii bisericesti tradiționale;
- siguranța liniei, proporțiile armonioase ale figurilor, coloritul (contrastul cromatic de cald – rece), ne permit să atribuim această operă unui artist-iconar profesional de o sensibilitate creatoare proprie;
- faptul dezgolirii a unor porțiuni mai mari a mâinilor și a picioarelor pentru cazul Arhanghelului Mihail, utilizarea gradației destul de variate și fine a clarobscurului pentru aceste porțiuni, dar și pentru armura arhistrategului, mâneca – buf, utilizarea petei de

culoare în tratarea pelerinei – vorbesc atât despre influența Renașterii italiene, cât și a Barocului est-european;

- dacă privim lucrarea din punct de vedere stilistic, atunci vedem că realizarea drapajului este subordonată unei gândiri de echilibru între liniile drepte, frecvența unghiurilor – pe de o parte, și curbele ușoare – pe de altă parte pentru cazul Apostolilor Petru și Pavel. Până a pune luminile, în modelajul carnației trecerile de la umbră la lumină sunt fine, aproape imperceptibile, tușele sunt puse liber, urmărind savant anatomia. Această metodă a permis ca figurile din lucrarea noastră (îndeosebi cea a Arhanghelului Mihail) să fie de o deosebită plasticitate. Toate acestea nu ne îngăduie să considerăm că este vorba de o abatere, ci mai degrabă, de o libertate stilistică.

Calitățile de ordin artistic sunt indiscutabile. Artistul-iconar a reușit să redea atmosfera din scena principală: speranța în victoria dreptății, poezia îngăduinței divine, înfrângerea răului. Paleta pictorului bogată în nuanțe fine, este înviorată prin pete de roșu carmin, ce sunt dispuse ritmic.

Inscripțiile, care au un rol important în arta icoanei persistă și în cazul tripticului nostru. Acestea sunt ortografiate în slavona bisericească și sunt următoarele:

- abreviatuara , scriere de mână, fiecare literă este plasată în stânga și dreapta capului Arhanghelului Mihail, pe panoul central;

- abreviatuara Duh Sfânt situată deasupra imaginii porumbelului; pe panoul central;

- Sfântul Apostol Petru – cu litere unciale, pe voleul stâng;

- Sfântul Apostol Pavel – la fel cu litere unciale, pe panoul drept.

Numai abreviatuara este scrisă cu o nuanță de galben-auriu, pe când celelalte – cu un brun întunecat.

Tripticul nostru dispune de o ferecătură de argint, ce acoperă registrul de sus al voleului central și aripile acestuia (nu se știe, dacă restul panoului central dispunea de ferecătură), ceea ce putem susține cert este faptul că întreg panoul central a fost acoperit cu sticlă. Ferecăturile au fost lucrate într-un atelier, deoarece toate plăcile dispun de stampe mici, unele cu indicile anului (1849) și altele cu imaginea Sfântului Gheorghe călare și cu nr.84.

Ferecăturile sunt reușit executate, figurile ni se prezintă în relief. Cele de pe aripile tripticului sunt prevăzute cu deschideri pentru imaginile fețelor, mâinilor și picioarelor. Ținem să menționăm, că pentru cazul atributelor: cheile Sfântului Petru, sabia și cartea închisă din mâinile Sfântului Pavel, dar și nimburile-raze ale apostolilor sunt executate aparte și apoi anexate prin scoabe speciale, acestea fiind acoperite cu o foiță specială subțire de aur. În același mod este executat și porumbelul (Sfântul Duh) de pe ferecătura ce acoperă registrul de sus al panoului

central. Ferecătura mai este prevăzută cu un cant compus din vrejuri (alcătuite din frunzulițe, flori, dar și scoici!), fapt ce ne permite să susținem că creația autorului este impregnată de spiritul artei baroce și al academismului. Ferecăturile la fel sunt prevăzute cu inscripții, acestea fiind încadrate în cartușe speciale, de formă ovală. Pentru cazul registrelor de sus s-au păstrat numai cele ce indică numele apostolilor, fiind scrise cu litere uniciale de culoare galbenă-aurie în slavona bisericească:

- pe un fundal emailat de un albastru întunecat. Tot pentru cazul registrelor de sus, inscripții s-au executat și sub cartușe, este vorba de o inscripție stanțată de mână. Deasupra porumbelului putem citi: . Spre regret cartușele de la picioarele apostolilor nu s-au păstrat, iar aceste inscripții nu s-au executat ca cele din registrele de sus.

Pentru cazul icoanelor cu ferecătură, ar fi de remarcat că deja din a doua jumătate a secolului al XIX-lea zugravii-iconari nu mai pictează toată icoana, ci numai acele porțiuni, care permit deschiderile ferecăturii, adică pentru față, mâini și picioare – fapt ce dovedește că icoana este pictată până la realizarea ferecăturii.

Are o mare importanță și forma ramei. În cercetările noastre am întâlnit un număr impunător de rame, mai mult sau mai puțin asemănătoare (după formă), însă nici una identică (8). Și aceasta este pătrunsă de spiritul barocului.

Astfel, tripticul *Arhanghelul Mihail și Sfinții Apostoli Petru și Pavel* reprezintă o operă de certă valoare artistică. Tripticul degajă o atmosferă deosebită grație permeabilității artistului-iconar la influențele Renașterii italiene și barocului est-european. Icoana impresionează prin compoziție, tratarea bine proporționată a figurilor, virtuozitatea desenului, siguranța penelului, nervozitatea ductului și a pensulației, orchestrarea culorilor, plastica imagine.

Referințe:

1. Oxford. Dicționar al sfinților. – București, 1999. – P.371, 372.
2. Idem. – P.427, 428.
3. Idem. – P.429.
4. Idem. – P.422.
5. Ibidem.
6. Ciobanu C.I., Stăvilă T. Icoane vechi din colecții basabene. – Chișinău, 2000. – P.191.
7. Idem. – P.203.
8. Romanian Icons. – Athenes, 1993; Moskaurer ikonon, des 14 bis 17. Jahrhunderts Engelina Smirnova. – Leningrad, 1989; Konard Onasch. Annemarie Schnieper. JKONEN. Faszination und Wirklichkeit. – Munchen, 2001; Лазарев В. Московская школа иконописи. – Москва, 1980.

Recenzent

**R. Ursachi, dr.în studiul artelor, conf.univ.
Universitatea Pedagogică „Ion Creangă”**